Глобални влияния върху здравеопазването и глобални отговори на здравните професии.
Особености на професионализацията в общества на преход

Доц. Д-р Лидия Катрова, д.м. Социална медицина

Развитието на здравеопазването в модерните общества се определя от няколко основни тенденции: **демографски преход,** характеризиращ се с намаляване на раждаемостта, намаляване на детската смъртност и увеличаване на продължителността на живота, както и трайна промяна в структурата на заболеваемостта, **икономически преход**, характеризиращ се индустриализация и урбанизация, преход в **социалното управление**.

След края на студената война (90-те години на миналия век) разрастването на индустриалните и финансови пазари придоби глобален характер. Ускоряването на процесите на взаимно проникване и интегриране на икономиките в света беше възможно поради широкото навлизане на информационните технолигии. С "глобализация"-та беше дефинирано както многобразието така и всеобхватността на икономическите, технологическите, политическите, социалните и културните промени, които настъпват едновременно във всички точки на света. Основните характеристики на глобализацията са пазарните механизми и демократичните принципи, изразяващи се в "свободно движение на стоки, услуги, капитали, хора и информация". По данни на Изследователския институт на ООН информационните технологии са предизвикали революция в потреблението на стоки и услуги, но в същото време са благоприятствали бавно, но стабилно разширяване на либералните демокрации в преходните общества.

Глобалните процеси на разпределение на пазари създават нови центрове на власт и влияние, както и обособяват нови актьори в областта на социалната и здравната политика. В световен мащаб такива актьори са международни и междуправителствени организации, в самите страни такива нови актьори са гражданските сдружения, професионалните общности, органите на местно самоуправление и и др.

Процесите на глобализация поставят пред сериозни предизвикателства здравеопазването, като част от социалната организация, особено за страните в преход от Източна и Централна Европа. Пред реформиращитте се здравеопазни системи в тези страни стоят основни проблеми, свързани с трансформирането на собствеността, легализирането на новите субекти, възпитаването на населението и професионалните общности да действат в условия на договорености, свободен пазар и икономически ограничения. Хармонизирането на здравното законодателство с Европейските критерии е само една стъпка в тази насока. Признаването на автономията на професиите, правото на избор на пациентите и пазарните принципи в организацията на здравеопазните дейности са вече реални резултати. На вратата ни чукат нови "глобални проблеми" – разпространението на заболявания, като резултат от неограниченото преместване на хора, неравенствата, етнически и културни особености на населението, предизвикващи професионални, правни и етични проблеми. Потребяването на здравни грижи от граждани на страните на ЕО извън родната им страна и покриването на разходите. Разпределението на пазарите на здравни грижи и лобирането на водещите производители на техника, лекарства и материали.

Как глобализацията влияе върху детерминантите на здравето и разпространението на заболяванията от една страна и на формирането на пазара на здравните дейности от

друга и как това моделира здравеопазните практики, в съответните страни? Това е голямото предизвикателство пред правителствата, професионалните общности и населението във всички страни, включително и в нашата. Като основен проблем се очертава дефинирането на здравните рискове в по-широк социоикономически контекст и борбата с драстичните неравенства спрямо достъп до адекватни здравни грижи. Основен акцент се поставя върху здравната политика, съобразена с критериите на свободното придвижване, създаването на нови партньорства и нови съюзи. Повсеместното демократизиране на обществата в света създава нови предпоставки за такова разглеждане на проблемите и от друга страна за нов анализ на обществените и частните отговорности и инициативи социалната сфера и в здравеопазването, както и за обсъждане на приоритетите .

Международната Здравна Организация, а в последното десетилетие все по-често Световната Банка, концентрират ресурси за концептуализиране на подходите при анализ на процесите на глобално, регионално, национално и местно ниво. Подходите за анализ на здравните проблеми претърпяват характерна еволюция в акцентите и приоритетните области. В продължение на дълъг период епидемиологичните проучвания бяха водещи. Постепенно изследванията се "икономизираха", след това се "социологизираха" за да се концентрират днес, на базата на усъвършенстване на всички изброени подходи, върху културални, етнически и антропологически изследвания. Този феномен е показателен за задълбочаването на интереса към индивида като субект на общественото здраве.

Каква е ролята на здравните професии и какво развитие претърпяват те под глобалните влияния. В пост-индустриалните общества наред с материалните и позиционни неравенства и задълбочаващото се разделение на труда, абсолютното значение на богатството намалява, за сметка на **издигане значението на индивидуалното развитие и успех в контекста на общочовешките ценности в обществото - солидарност, справедливост, търпимост**. Ролята на професиите е много важна в тези процеси. От една страна професионалните групи съставляват средната класа по доходи и социален престиж,от друга страна особено здравните професии влияят върху нагласите на обществото и подпомагат неговото ценностно възпроизводство.

Органът, който е отговорен за поддържане на динамичното равновесие в професията е **професионалната организация.** Обикновено професионалните организации са оторизирани да санкционират **законността на практикуване, професионалния и етичен стандарт, контрола на достъп в професията.** В много случаи професионалните организации имат право да оценяват и **нивото на образование** в професионалните училища, както и подготовката по помощните професии. Професионалните организации защитават правото на **легитимност** на професията, като отхвърлят опитите на други занятийни групи с подобна професионална насоченост да получат равностоен статут. В страните от Източна и Централна Европа в продължение на половин век постепенно, някъде драстично, бяха нарушени принципите на професионалната автономия, както и владеенето на правата върху практиките. По този начин профсионалните организации и професионалистите не съществуваха като партньор във вземане на политическите решения за развитието на здравеопазването. Днес в тези страни са извървени всички стъпки към възстановяването на атрибутите на свободната професия: представителни организации, стандартизиране на образованието, **признаването на автономността и авторитета на професията от обществените и държавните структури**, делегиране на правата да представлява и защитава правата на своите членове на ниво диалог между правителствени и неправителствени организации. Тук се разпознава принципът на либерализация на взаимоотношенията с държавата. **Изпълняването на второто основно условие** за професионализация - практикуването

на собствена отговорност и за собствена сметка, при спазени условия за висока степен на образование – представлява въвеждане на пазарните механизми.

Развитието на професиите и в частност на здравните професиии в условията на демокрация и пазарно общество търпи и допълнителни влияния и ограничения, свързани със съвременното социално-развитие, включително техническото, информационното и битово-културно. На първо място това е "демистифицирането" на професионалното знание, което подронва монопола на професията. От една страна наблюдаваме повишаване на нивото на знания в обществото и разширяване на кръга на образованите в съответната област, от друга страна- познанията и претенциите на потребителите се повишават. На второ място идва "**повишаването на вътрешния контрол"** от страна на професионалната организация, което се изразява в силното регулиране на взаимоотношенията вътре в професията и между професията и обществото. На трето място идва "**външният контрол",** или **външното** за професията **управление,** когато членовете на професиите работят на заплата за някаква организация или се допускат организационни структури на трета плащаща страна / осигурителни компании/ пряко да контролират професионалната дейност на членовете на професията. **В** новите условия **индивидуалният професионалист може да загуби автономността си**, ако се наеме в голяма организация, а професионалната група трябва да преглътне **ограничаването на авторитета си по отношение на консуматора на услуги, който вече не се задоволява с ролята на пасивен купувач.** Социалните позиции на професиите са атакувани и от намесата на **финансови "посредници"** между тях и техните клиенти и **бюрократизиране на съюзното членство**. От друга страна непрекъснато повишаващата се нужда от развиване на ново знание и бурното **равитие на индустрията на услугите** предполага затвърждаване на мястото и ролята на професионалните групи в обществото.

Професионалистът и професията като цяло, особено в обществата на преход, е най-важният посредник за променящата се здравна политика. Той осъществява на дело преориентирането от груповото към индивидуалното, той поема дефектите на новите механизми, когато трябва да решава дилеми за приоритети между обществен и индивидуален интерес. Професионалистите и професионалните общности като цяло посрещат предизвикателствата от бързата смяна на технологиите, стандартизиране на професионалната експертиза и следващата от това потенциална деквалификация и дехуманизация. Но дори и когато се наемат на работа членовете на професионалните общности заемат най-високите степени на квалификационната стълба. И тъй като естеството на професионалната дейност засяга качествата и мотивациите на личността на работещия, автономията остава най-значимата черта в ценностната ориентация на упражняващите свободни професии**.** Бидейки автономни субекти професионалните общности и професионалистите са адекватни актьори в условията на глобализация на социалния живот.

Доц. Д-р Лидия Г. Катрова, д.м.

Стипендиант на Международната Организация по Стоматологични изследвания, **6 месечен изследователски проект "Професионализация в обществата на преход" в Центъра по здравна политика и орално здраве на Калифорнийския Университет в Лос Анжелес**. Ръководител на проекта Проф. Карл Майда, Фондация Ранд,

Адрес за контакт: lydia_katrova@yahoo.com